

**ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ ЯК ОБ'ЄКТ ОБЛІКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
В УМОВАХ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ**

(Представлено д.е.н., проф. Гушко С.В.)

В умовах реорганізації господарських товариств власники приймають рішення щодо подальшої юридичної долі власного капіталу. За таких обставин основним завданням обліку операцій з власним капіталом є приведення їх відповідно до правового змісту з метою забезпечення облікового захисту майнових прав акціонерів (учасників) в операціях з акціями (частками). Сучасні підходи до трактування власного капіталу не дозволяють повною мірою розкрити обліково-правовий зміст операцій з власністю в умовах реорганізації. Мета дослідження полягає у формуванні уточненого визначення власного капіталу для практики організації облікового забезпечення управління власним капіталом в умовах реорганізації. Для досягнення поставленої мети упорядковано структуру власного капіталу для визначення вартості чистих активів, корпоративних прав (номінальної, балансової вартості) та обґрунтовано їх функцію як інструментів в операціях з власністю. Проведене дослідження дозволило тлумачити сутність власного капіталу в умовах реорганізації господарських товариств як зобов'язання перед власниками господарських товариств-праводавців(я) щодо обміну їх корпоративних прав, забезпечених чистими активами, на корпоративні права у товаристві- правонаступника(ів). Таке розуміння власного капіталу надає можливість окреслити весь спектр розрахункових та облікових операцій з ним та забезпечити взаємозв'язок обліку власного капіталу з майновими інтересами акціонерів (учасників).

Ключові слова: реорганізація; власний капітал; чисті активи; корпоративні права; захист прав власників.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Власність є фундаментом сучасної підприємницької діяльності, що передбачає її ефективне використання. Для управління власністю підприємства необхідно забезпечувати менеджмент обліковою інформацією, що є основою для прийняття управлінських рішень. Обліковою категорією, що відображає сукупність власних засобів та взаємозв'язок підприємства з його власниками є власний капітал. Значимість інформації про власний капітал багаторазово зростає в міру формування у сучасній економіці груп компаній, що характеризуються складними взаємозв'язками в умовах їх реорганізації.

У теорії права реорганізація традиційно розглядається як форма припинення діяльності юридичної особи, за якої права і обов'язки юридичної особи, що припиняється, переходять до юридичної особи- правонаступника [4]. Зміст реорганізаційних процесів, в першу чергу, пов'язаний з упорядкуванням відносин власності на рівні господарських товариств, що приймають участь у реорганізації та їх власників (учасників), які є основними користувачами інформації щодо стану власного капіталу. В таких умовах акціонери (учасники) приймають рішення щодо подальшого функціонування їх власності (власного капіталу) у товаристві(ах)- правонаступнику(ів). Причому джерелом формування (доформування) статутного капіталу товариств- правонаступників можуть бути як усі види власних засобів (статутний капітал, капітал в дооцінках, додатковий капітал, нерозподілений прибуток (збиток), резервний капітал), так і деякі на вибір. Отже, за допомогою реорганізації, як частини корпоративної стратегії товариства, здійснюється трансформація власного капіталу та відносин власності. Якщо облікова система буде адекватна обраній стратегії, то підприємство може розраховувати на успіх.

Проблема відображення прав власників у бухгалтерському обліку, як зазначають науковці, має історичний характер, оскільки як ніяка інша залежить від форм власності та організаційно-правових форм ведення бізнесу. Зважаючи на те, що процеси, що відбуваються на підприємстві, підпорядковуються стадіям його життєвого циклу, то й «на кожній стадії життєвого циклу підприємства буде мати місце стадія життєвого циклу пасивів. Не виключенням є й власний капітал» [11, с. 279]. Так і процес реорганізації господарських товариств, як одна із стадій їх життєвого циклу, виявляє в таких умовах специфічну природу власного капіталу.

На стадії реорганізації господарських товариств основними завданнями обліку операцій з власним капіталом є приведення їх відповідно до правового змісту з метою забезпечення облікового захисту майнових прав акціонерів (учасників) в операціях з акціями (частками). Сучасні підходи до трактування власного капіталу не дозволяють повною мірою розкрити обліково-правовий зміст операцій з власністю в умовах реорганізації господарських товариств.

Для виконання окреслених завдань обліку необхідно сформувати уточнене визначення власного капіталу, що дозволить збалансувати його обліковий та правовий зміст для практики формування облікового забезпечення управління власним капіталом в умовах реорганізації господарських товариств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження сутності власного капіталу, зумовленого його обліковим відображенням, внесли багато зарубіжних та вітчизняних вчених. Науковці залежно від об'єкта і предмета свого дослідження наводять різні трактування власного капіталу, яке з розвитком економічної системи постійно доповнюється та трансформується. Існують наступні типові підходи щодо визначення власного капіталу. Так, науковці М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, Г.Г. Кірейцев, О.А. Нужна розглядають власний капітал як загальну вартість засобів підприємства, що належать йому на правах власності та використовуються для одержання прибутку; О.Й. Вівчар, Ю.В. Василенко, Н.М. Ткаченко, Н.В. Чебанова – як джерело утворення майна, основне джерело фінансування; С.Ф. Голов, С.В. Мочерний, Д.Міддлтон, В.В. Сопко – як капітал вкладений власниками (засновниками) підприємства; А.В. Хмелевська, Г.М. Незборецька – як певний вид зобов'язань підприємства його засновникам, забезпечених вартістю активів; Т.А. Городня, С.І. Ожегов – як вартість, що створює додаткову вартість. З урахуванням багатоваріантних тлумачень власного капіталу в бухгалтерському обліку, А.П. Бобяк наводить його сутність в трьох аспектах: в економічному аспекті – як вартості, що продукує додаткову вартість; у правовому – як атрибуту відносин власності; в обліковому – як вартості власних джерел фінансування активів підприємства [3].

Визначення власного капіталу за НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», як частини в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань має широкую підтримку серед таких вчених, як Ф.Ф. Бутинець, Л.А. Бернстайн, Р.Л. Хом'як, М.С. Пушкар, Е.С. Хендріксен та ін.

Високо оцінюючи напрацювання науковців, варто зауважити, що досліджені визначення власного капіталу відповідають його сутності в умовах безперервності функціонування облікової системи, що передбачає оцінку активів і зобов'язань підприємства, виходячи з припущення, що його діяльність триватиме далі.

Дослідниками приділено недостатньо уваги змісту власного капіталу в умовах, коли власники господарських товариств прийняли рішення щодо їх реорганізації. Сам факт реорганізації товариства передбачає їх припинення або виділ, що впливає на реалізацію такого важливого принципу бухгалтерського обліку як безперервність діяльності підприємства. Протягом процесу реорганізації акціонери (учасники) товариств приймають рішення щодо подальшого функціонування власного капіталу, що зумовлює удосконалення методики підготовки облікової інформації щодо власного капіталу та дослідження обліково-правової сутності власного капіталу для розгляду його об'єктом облікового дослідження в умовах реорганізації господарських товариств.

Метою статті є дослідження специфічної природи власного капіталу в умовах реорганізації господарських товариств шляхом комплексного дослідження його вартісного виміру (чисті активи) та правового виміру (корпоративні права) для надання уточненого визначення вказаній категорії, яке дозволить найповніше відобразити обліково-правовий зміст операцій з власністю в умовах реорганізації господарських товариств.

Викладення основного матеріалу. Для з'ясування змісту та призначення власного капіталу в операціях, що пов'язані з реорганізацією господарських товариств, необхідно визначитися з обліковим та правовим аспектами процесу реорганізації. Реорганізацію необхідно розглядати як структурування активів, зобов'язань, власного капіталу та складу учасників господарських товариств під час їх створення та (або) припинення. Досягнення різнопланових конфігурацій цих елементів складають економічний зміст реорганізації за її формами, наслідками яких є об'єднання (злиття, приєднання) або подрібнення (виділ, поділ) та перетворення господарських товариств. Структурувати вказані елементи дозволяють різні способи розміщення акцій (часток), в тому числі їх комбінування, а також інші операції з акціями (частками) товариств, що приймають участь у реорганізації. Для визначення сутності власного капіталу в умовах реорганізації товариств необхідно дотримуватися наступного розуміння, що операції з акціями (частками) та власним капіталом – характеристики одного об'єкта.

На формування облікового підходу до визначення сутності власного капіталу впливає порядок організації та методології фінансового обліку України, що регламентують національні стандарти з бухгалтерського обліку та МСФЗ для акціонерних товариств. В основу національних стандартів покладена теорія власності. Так, на законодавчому рівні поняття «власний капітал» закріплене НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: власний капітал – це частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань. Власний капітал відображається в Балансі (Звіт про фінансовий стан) одночасно з відображенням активів або зобов'язань, які призводять до його зміни [9]. Таким чином, у фундаментальному бухгалтерському рівнянні (формула 1) центр уваги зосереджений саме на власності:

$$\text{Активи} - \text{Зобов'язання} = \text{Власний капітал} \quad (1)$$

Активи розглядаються як засоби, що перебувають у розпорядженні власника, а зобов'язання перед кредитором, за сутністю, виступають як негативний актив. Такий підхід розглядає капітал як чистий добробут власника. Незалежно від трактування кредиторської заборгованості, власність підприємства являє собою чисту вартість для його власників. У момент створення підприємства вона дорівнює сумі ресурсів, інвестованих власником, а у процесі господарської діяльності – сумі початкових і додаткових інвестицій, а також накопиченому чистому прибутку за вирахуванням вилучення власником капіталу і чистого збитку [5].

На сучасному етапі економіко-правовий зміст власного капіталу відображає двосторонні відносини, засновані на взаємному інтересі їх учасників: з одного боку – відносини з приводу виділення активів у власність підприємства, з іншого – зобов'язання підприємства перед власниками в частині виплати належних доходів [2].

Традиційна теорія бухгалтерського обліку розглядає капітал товариства скоріше як пасив, а не актив, що засвідчує балансове рівняння (формула 2):

$$\text{Активи} = \text{Власний капітал} + \text{Зобов'язання} \quad (2)$$

Ця думка підтримується проф. В.Г. Швець: «Пасив будують за зобов'язаннями перед власниками коштів: спочатку своїми, а потім чужими» [21, с. 63]. Можемо додати, що з точки зору права підприємство є юридичною особою, відокремленою від власників, тому поняття «пасиви» належать до тих зобов'язань, що підприємство має перед своїми власниками.

Петренко Н.І., під час дослідження визначення категорій бухгалтерського обліку за допомогою інтерпретації рівняння пасиву бухгалтерського балансу та його складових, в одному з варіантів, рівняння пасиву розглядає як суму зобов'язань $Z(\text{Вл}) + Z(\text{То})$. Тобто пасив підприємства як юридичної особи відображає його зобов'язання перед власниками (учасниками) (Вл) та зобов'язання перед третіми особами (То) [11, с. 58]. Але автор одночасно коментує, що «визначення операції з вкладення капіталу в підприємство як зобов'язання, порушуватиме принцип безперервності, вони є лише наслідком здійснення певних господарських операцій» [11, с. 293].

Для А.В. Хмелевської, власний капітал – це модифікована величина заборгованості підприємства його засновникам у розмірі вартості активів, які ним забезпечуються [19]. Твердження вказаного вище автора, що власний капітал за економічним змістом є заборгованістю товариства його засновникам базується на тому, що основним і єдиним елементом власного капіталу на момент заснування товариства є статутний капітал. Він втілює заборгованість товариства його засновникам у сумі, що відповідає вартості внесеного ними майна (активів). Модифікація першопочаткової заборгованості підприємства його засновникам, здійснюється шляхом реінвестування прибутку, отриманого у результаті діяльності підприємства на основі сформованого статутного капіталу; за переоцінкою необоротних активів, що призводить до наявності інших складових власного капіталу, якими є елементи додаткового капіталу.

На думку автора, в умовах реорганізації господарських товариств, коли має місце їх припинення або виділ власний капітал необхідно тлумачити як зобов'язання підприємства його засновникам, що зумовлено правовим змістом. Критеріями такого формулювання джерел власних засобів є визначений тип зобов'язальних відносин – відносин з власником, виникнення та зміст яких обумовлений тим, що від власника була отримана деяка частина активів товариства. За змістом ці відносини відрізняються від зобов'язань, які виникають з отриманням позикових коштів, але по сутності (фактично) вони є обов'язковими. Ці зобов'язання обумовлюють майнові розрахунки, умови, терміни та величини яких заздалегідь не зафіксовані, та більшою мірою визначаються організаційно-правовою формою та засновницькими документами підприємства.

Для власного капіталу, як специфічного зобов'язання товариства, не визначено термін погашення (тобто розрахунку з власниками підприємства), але визначені умови (події), які дозволять встановити цей термін. Таке розуміння власного капіталу товариств в умовах його реорганізації є необхідним для відображення в обліку того факту, що на визначену частку майна (активів) товариства, будуть пред'явлені права власників цього товариства.

Процес реорганізації відбувається відповідно до угод господарських товариств. При цьому необхідно розрізняти суб'єктів договорів про реорганізацію та її учасників. Сторонами договорів виступають товариства, що реорганізуються. Акціонери (учасники) беруть участь в процесі реорганізації, коли: по-перше, приймають рішення як члени загальних зборів про реорганізацію, по-друге, приймають рішення про майбутнє членство в товаристві- правонаступнику, шляхом погашення одних корпоративних прав в обмін на емісію інших. Причому, відносини такого роду товариства- правонаступники мають не з самими товариствами, що припиняють своє існування, а безпосередньо з їхніми акціонерами (учасниками) [23].

Для відображення в бухгалтерському обліку операцій, що пов'язані зі змінами юридичної долі майна за розпорядженням його власника, необхідний вартісний вимір власного капіталу.

Тут варто зауважити, що облікове визначення власного капіталу відповідно до НПСБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» за «залишковим» принципом, скоріше характеризує його величину, ніж економічну сутність. Правомірним є виникнення категорії «власний капітал», який являє собою майно,

звільнене або очищене від боргових зобов'язань, синонімом якого є поняття «чисте майно», «чисті активи». Вказане тлумачення власного капіталу є найпоширенішим серед науковців. З цього приводу Ентоні Райс висловлюється: «Чисті активи – це сума, яка залишається після того, як всі активи продані, а всі зобов'язання сплачені. Ця сума буде належати акціонерам; звідси випливає, що «власний капітал» – просто інша назва чистих активів». Разом із цим вчений робить акцент на юридичному аспекті активів: «Чисті активи – це те, з чим ви залишитесь, якщо продасте всі ваші активи за вказаною вартістю і розрахуетесь за всіма вашими зобов'язаннями. Іншими словами, ваші чисті активи – це вартість вашої власності» [11, с. 115].

ЗУ «Про акціонерні товариства» (ст. 14, п. 2) містить таке визначення: «Власний капітал (вартість чистих активів) товариства – різниця між сукупною вартістю активів товариства та вартістю його зобов'язань перед іншими особами». Наближення поняття «власний капітал» за значенням до поняття «чисті активи» визначається, в першу чергу, рухом вітчизняного бухгалтерського обліку до МСФЗ.

Відповідно до ПСБО 19 «Об'єднання підприємств», чисті активи – активи підприємства за вирахуванням його зобов'язань. У МСФЗ 3 «Об'єднання компаній» відсутнє визначення чистих активів, натомість є визначення чистих короткотермінових активів і чистих інвестицій. Визначення чистих активів за національним стандартом не містить економічної суті, оскільки виходячи з основної балансової рівності, різниця між активами і зобов'язаннями це не що інше, як власний капітал, який жодною мірою не є активом, а тим більше чистим. Отже чисті активи, можна вважати синонімом власного капіталу.

В теперішній час в українському законодавстві діють більше десятка різних положень, рекомендацій розрахунку чистих активів на підприємствах різних організаційно-правових форм, які різняться між собою.

Варто зазначити, що в літературі та на практиці використовується так званий ринковий підхід до визначення вартості чистих активів. Він припускає вирахування кредиторської заборгованості з ринкової, а не балансової оцінки активів. Так, у Положенні про порядок визначення вартості чистих активів інститутів спільного інвестування (ІСІ) (пайових та корпоративних інвестиційних фондів), вартість чистих активів ІСІ – величина, що визначається як різниця між сумою активів ІСІ з урахуванням їх ринкової вартості і розміром зобов'язань ІСІ [17].

З метою впровадження єдиного підходу до розрахунку вартості чистих активів акціонерних товариств розроблені Методичні рекомендації щодо визначення вартості чистих активів акціонерних товариств, в яких під вартістю чистих активів акціонерного товариства розуміється величина, яка визначається шляхом вирахування із суми активів, прийнятих до розрахунку, суми його зобов'язань, прийнятих до розрахунку [8]. При використанні офіційного порядку обрахунку величини чистих активів «чисті активи» та «власний капітал» є рівнозначними показниками.

Виникає питання: для чого необхідно вводити поняття чистих активів, якщо за величиною вони повністю співпадають з власним капіталом. Просвіріна І.І. коментує таке: «власний капітал – це елемент фінансової звітності, який показується у пасиві балансу, в активі ж йому відповідає частина майна, сформована за рахунок власного капіталу. Збіг чистих активів та власного капіталу по величині ще не означає, що одне поняття може замінити іншим, оскільки за змістом вони якісно відрізняються: власний капітал має свій поелементний склад, чисті активи – дещо інший, який базується на складі майна компанії» [17].

Спираючись на вище викладене, можна трактувати чисті активи як частину активів підприємства, яка сформована за рахунок власного капіталу, тобто засобів, що належать акціонерам (учасникам). Внаслідок цього, акціонери (учасники) можуть претендувати лише на цю частину активів.

Отже вважаємо, що в умовах реорганізації господарських товариств чисті активи – це балансова вартість майна, яка належить власникам та визначається як різниця між сукупною вартістю активів товариства та вартістю його зобов'язань перед іншими особами.

На етапах реорганізації господарських товариств приймаються рішення щодо використання (перерозподілу, подальшого функціонування) власного капіталу кожним акціонером (учасником). За ЦКУ власник має право розпорядження своїм майном. Розпорядження – це право визначати юридичну або фактичну долю майна (наприклад, продавати, дарувати, обмінювати, переробляти, заповідати тощо). В умовах реорганізації господарських товариств, має місце не купівля–продаж акцій (часток), а погашення одних корпоративних прав в обмін на емісію інших. Причому, відносини такого роду товариства- правонаступники мають не з самими товариствами, що припиняють своє існування, а безпосередньо з їхніми акціонерами (учасниками).

Тому, для власників товариств в умовах реорганізації, постає необхідність в отриманні від бухгалтерського обліку більш деталізованої інформації щодо вартості частки кожного акціонера (учасника) у складі чистих активів та обґрунтування їх розрахунку; змін обсягів корпоративних прав при їх конвертації тощо.

Реалізація механізму визначення права власності на частку у чистих активах товариства здійснюється корпоративними правами акціонерів (учасників), які є правовим виміром власного капіталу в умовах реорганізації.

Сьогодні відносини, що складаються між учасниками цивільних і господарських відносин з приводу корпоративних прав регулюються ГКУ, ЦКУ, ЗУ «Про акціонерні товариства», низкою інших законів та підзаконних нормативних документів. Однак, практичне застосування їх положень до відносин, пов'язаних з корпоративними правами, дає підстави зробити висновок про їх неузгодженість між собою. Це зумовлює появу проблемних питань щодо правильного застосування деяких норм законодавства під час врегулювання відносин, які пов'язані з набуттям, здійсненням та розпорядженням корпоративними правами [22].

ЦКУ, на відміну від ГКУ, не містить визначення поняття «корпоративні права». В ньому відсутні спеціальні норми щодо набуття, здійснення та розпорядження корпоративними правами як самостійними об'єктами цивільних прав. У ЦКУ ст. 116 встановлені права власників корпоративних прав господарського товариства, серед яких: брати участь в управлінні товариством у порядку, визначеному в установчому документі, крім випадків, установлених законом; брати участь у розподілі прибутку товариства і одержувати його частину (дивіденди); вийти у встановленому порядку з товариства; здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, встановленому законом; одержувати інформацію про діяльність товариства у порядку, встановленому установчим документом [20].

У ГКУ корпоративні права трактуються не як право власності на частку, а як повноваження особи, частка якої визначається в статутному фонді (майні) господарської організації.

Згідно зі ст. 12 Закону «Про господарські товариства», товариство є власником майна, переданого йому власниками корпоративних прав у власність [16]. Тобто після того, як особа зробила внесок до статутного капіталу господарського товариства, вона перестає бути власником такого внеску.

У Податковому кодексі у пункті 14.1.90. є дефініція корпоративного права, але відсутній будь-який розвиток цього поняття, бо стереотипно повторюється визначення Господарського кодексу.

ЗУ «Про акціонерні товариства» (ст. 2) розглядає корпоративні права як сукупність майнових і немайнових прав акціонера (власника акцій товариства), що впливають із права власності на акції, що містять право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів і активів акціонерного товариства у випадку його ліквідації відповідно до закону, а також інші права й повноваження, передбачені законом чи статутними документами [15].

З огляду на визначення, механізм виникнення корпоративних прав, представляється у такій послідовності: спочатку особа має набути частку у статутному фонді (майні) господарського товариства шляхом здійснення внеску до статутного капіталу; в результаті такої дії вона набуває права участі в товаристві, і як наслідок – набуває корпоративних прав (участь в управлінні, право на дивіденди тощо).

Пилипенко О.І. визначає корпоративні права як інструменти збільшення власного капіталу, обороту прав власності на активи підприємства між суб'єктами корпоративних відносин, проведення реорганізації та ліквідації господарських товариств [12, с. 284].

Корпоративні права за характером повноважень поділяються на майнові та немайнові. До майнових належить право на одержання прибутку, право на одержання частини майна товариства у разі ліквідації, а в умовах реорганізації товариств – надають право визначати умови їх обміну.

Серед немайнових, основними є право на управління господарським товариством, яка надає право не на правомочність управління юридичною особою, а лише гарантує можливість брати участь в управлінні товариством з огляду на закріплення у ст. 97 ЦКУ.

В умовах реорганізації обсяги корпоративних прав власників можуть змінюватися лише в немайновій його частині. Так, зміна пакетів акцій є наслідком зміни сукупностей повноважень, які вони надають їх власникам. Для виявлення впливу зміни структури власників акцій (часток) на зміну обсягу їх повноважень необхідним є введення таких понять, як змістовний та формальний способи конвертації акцій (часток) в умовах реорганізації. До змістовної конвертації акцій (часток) відносимо ту, яка призвела до зміни обсягу корпоративних прав акціонерів (учасників) та відповідно скорегувала співвідношення корпоративного контролю, що сформувався у товаристві після реорганізації. В свою чергу, до формальної конвертації належить та, яка не змінила обсяг корпоративних прав акціонерів (учасників) та співвідношення сформованого у товаристві корпоративного контролю після реорганізації.

Таким чином, корпоративні права виступають інструментом у визначенні ступеню впливу кожного з власників на прийняття рішень в управлінні товариством. Чим більша частка власника у статутному капіталі (що більшим пакетом акцій він володіє), тим вищий ступінь його впливу на підприємство.

Отже, корпоративні права мають унікальну правову природу, поєднують у собі елементи майнового і немайнового характеру. Одне корпоративне право є гарантією для його власника на участь у затвердженні окремих рішень, зокрема, і з приводу реорганізації та має фінансову можливість закріпити за собою власність на певну частку у майні підприємства тощо.

Ключовою характеристикою корпоративних прав є їх вартість. Існують такі види вартості корпоративних прав: номінальна, емісійна, балансова, ринкова. В умовах реорганізації господарських товариств визначається номінальна та балансова вартість корпоративних прав.

Номінальна вартість корпоративних прав – формальна вартість корпоративних прав, що довільно присвоюється їм емітентом, однакова для усіх одиниць випуску. Для акцій – явна і обов'язкова, для часток – можлива. Сукупна номінальна вартість випущених корпоративних прав утворює статутний (номінальний) капітал юридичної особи (формула 3):

$$СК = ВН \times K_{кп}, \quad (3)$$

де СК – розмір статутного капіталу, грн.;

ВН – номінальна вартість корпоративних прав, грн.;

$K_{кп}$ – кількість емітованих корпоративних прав, шт.

Балансова вартість корпоративних прав (розрахункова) характеризує їх бухгалтерську вартість та дорівнює розміру власного капіталу, який припадає на одну випущену акцію (частку) і порівняно з номінальною вартістю, характеризує приріст власного капіталу під час господарської діяльності (формула 4).

$$БВ_{кп} = ВК / K_{кп}, \quad (4)$$

де $БВ_{кп}$ – балансова вартість корпоративних прав, грн.;

ВК – власний капітал

$K_{кп}$ – кількість емітованих корпоративних прав, шт.

В умовах реорганізації товариств основою для визначення балансової вартості корпоративних прав виступають чисті активи, що є вартісним вимірником власного капіталу ($БВ = ЧА / K_{кп}$).

Дійсний майновий вміст одного корпоративного права (у грошовій оцінці) порівняно з номіналом може варіюватися від дуже значного перевищення (якщо прибуток накопичувався у резервних фондах) до повного зникнення. Тобто, величина чистих активів не гарантує навіть відшкодування номінальної вартості акцій (часток) (не говорячи про їх ринкову вартість). На основі вартості чистих активів розраховується показник «чиста балансова вартість активів на одну звичайну акцію (частку)».

Узагальнений зміст корпоративних прав в умовах реорганізації господарських товариств наведено рисунком 1.

Рис. 1. Зміст корпоративних прав в умовах реорганізації господарських товариств

Таким чином, взаємозв'язок корпоративних прав та власного капіталу в умовах реорганізації господарських товариств проявляється шляхом вартісного виміру корпоративних прав в обліку через поняття «номінальна вартість корпоративних прав» та «балансова вартість корпоративних прав». Отже, балансова вартість корпоративних прав в умовах реорганізації господарських товариств, можна трактувати як показник, який вимірюється чистими активами з метою вирішення їх юридичної долі шляхом викупу, конвертації, перерозподілу або передачі суб'єктам корпоративних відносин.

Значний вплив на методіку визначення обсягів корпоративних прав акціонерів (учасників) господарських товариств має структура власного капіталу, яка на теперішній час є неоднозначною. На

структуру власного капіталу підприємства в першу чергу впливає його належність до відповідної організаційно-правової форми, мети діяльності, форми власності, розміру та інших класифікаційних ознак.

Світова практика в теперішній час не створила єдиної для усіх держав моделі структури власного капіталу. Відповідно до концептуальних основ МСФЗ власний капітал акціонерного товариства поділяється на: засоби, що внесені акціонерами; нерозподілений прибуток; резерви, що відображають асигнування нерозподіленого прибутку; резерви, що відображають корегування збереженого капіталу [18, с. 340].

Така класифікація необхідна для прийняття рішення користувачами фінансових звітів, оскільки в ній зазначені правові та інші обмеження – спроможність підприємства розподіляти та використовувати власний капітал.

Так, власний капітал засновників (учасників) поділяється на: зареєстрований і незареєстрований.

Зареєстрований капітал – це статутний або пайовий капітал, а незареєстрований – це капітал у дооцінках, додатковий, резервний капітали та нерозподілений прибуток (непокритий збиток).

Крім цих основних складових елементів власного капіталу НП(С)БО 1 «Вимоги до фінансової звітності» визначає також коригуючі показники, які відображають рух власного капіталу у процесі його формування та управління. До корегуючих показників власного капіталу належить неоплачений капітал та вилучений капітал.

Формування статутного капіталу за рахунок вкладів засновників – обов'язковий елемент установчих документів підприємства. Сума статутного (пайового) капіталу підлягає обов'язковій реєстрації в державному реєстрі господарських одиниць, рішення про його збільшення (зменшення) також має обов'язково реєструватися. Сума статутного (пайового) капіталу, що відображається в балансі підприємства за статтею «Зареєстрований капітал» не може бути відмінною від тієї, що зареєстрована в державному реєстрі.

Вартісна оцінка вкладу визначає частку засновника у статутному (пайовому) капіталі, тоді як додаткові внески, крім випадків, щодо яких самі засновники зробили застереження, на її розмір не впливають. Ця властивість додаткових внесків набуває особливого значення, наприклад, у разі банкрутства. Учасники товариства відповідають лише в межах своїх вкладів (часток).

Необхідність розділення власного капіталу на елементи пов'язана з тим, щоб показати чим володіє товариство завдяки вкладам власників, а що зароблено ним в результаті господарської діяльності.

Структура власного капіталу за елементами, наявність або відсутність яких залежить, передусім, від організаційно-правової форми підприємства, а для приватних за формою власності підприємств – від їх належності до відповідної групи. Це зумовлено спектром організаційно-правових форм вітчизняних підприємств відповідно до Господарського та Цивільного кодексів України, особливостями формування підприємствами складових власного капіталу, що визначає порядок відображення інформації про них у бухгалтерській звітності [11, с. 211] (таблиця 1).

Таблиця 1

Елементи власного капіталу господарських товариств

Господарські товариства	Елементи власного капіталу							
	Статутний	Складений	Капітал в дооцінках	Додатковий	Резервний	Нерозподілені прибутки (збитки)	Вилучений	Неоплачений
Акціонерні товариства (публічні та приватні)	+	-	+	+	+	+	+	-
Повні товариства	-	+	+	+	+	+	-	+
Командитні товариства	-	+	+	+	+	+	-	+
Товариства з обмеженою відповідальністю	+	-	+	+	+	+	-	+
Товариства з додатковою відповідальністю	+	-	+	+	+	+	-	+

Загальні розміри структурних елементів власного капіталу, що відображаються у звітності, залежать від реальної оцінки активів, об'єктивності облікових даних щодо розрахунків з кредиторами та державою, оскільки основна проблема полягає в тому, що як у міжнародній, так і у вітчизняній практиці загальна величина власного капіталу, виходячи з балансового методу, визначалася і визначається за залишковим принципом: активи мінус зобов'язання.

В будь-якому випадку, всі елементи власного капіталу, можуть належати до двох основних розділів: 1) засоби, інвестовані акціонерами (засновниками) при створенні підприємства, та 2) засоби, набуті в процесі його діяльності.

Елементи власного капіталу в різних державах та в розумінні авторів різні. В то й же час у зв'язку з особливою значимістю інформації щодо власного капіталу в умовах реорганізації необхідно чітко і однозначно визначити його структуру, яка необхідна для виконання завдань бухгалтерського обліку власності. На наш погляд, в умовах реорганізації товариства для складання управлінської звітності з метою визначення вартості корпоративних прав (номінальної, балансової), власний капітал необхідно поділяти на дві частини:

- вклади акціонерів (учасників) при створенні товариства;
- приріст власного капіталу за результатами господарської діяльності товариства.

Отже, для виконання завдань бухгалтерського обліку власного капіталу в умовах реорганізації господарських товариств, автором упорядковано його структуру для проведення певних розрахунків в залежності від мети отримання інформації (рисунок 2).

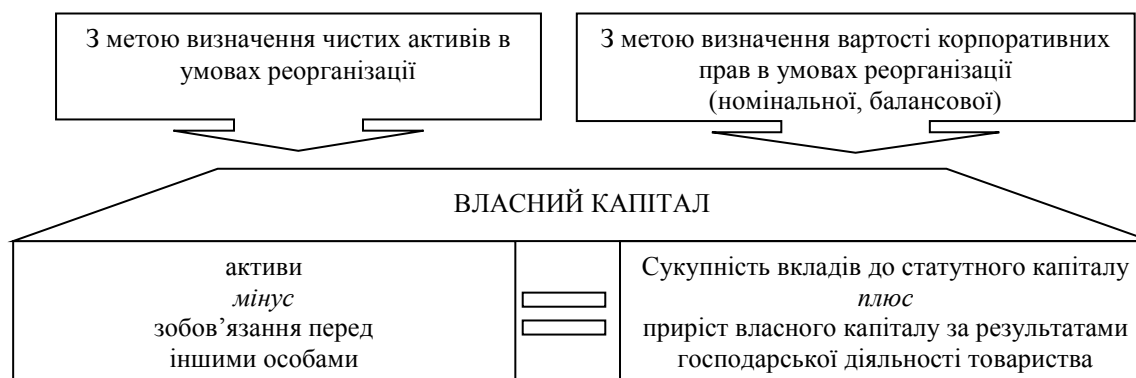

Рис. 2. Структура власного капіталу в залежності від облікових завдань в умовах реорганізації господарських товариств

За результатами дослідження обліково-правової сутності власного капіталу в умовах реорганізації господарських товариств (ГТ) виникла необхідність в уточненні його визначення, як об'єкта облікового дослідження в умовах реорганізації. Отже, власний капітал в умовах реорганізації господарських товариств – це зобов'язання перед власниками ГТ-праводавців(я) щодо обміну їх корпоративних прав, забезпечених чистими активами, на корпоративні права у ГТ- правонаступника(ів).

Наведене тлумачення власного капіталу, що базується на результатах комплексного дослідження його вартісного та правового виміру, допоможе представити бухгалтерський облік власного капіталу в умовах реорганізації господарських товариств як інформаційну систему в управлінні власністю, що містить в собі різні підсистеми обробки даних – фінансовий та управлінський облік (рис. 3). Чисті активи та корпоративні права в системі управлінського обліку дозволять обґрунтувати проведення операцій з власністю та забезпечать взаємозв'язок обліку власного капіталу з майновими інтересами акціонерів (учасників) в умовах реорганізації господарських товариств.

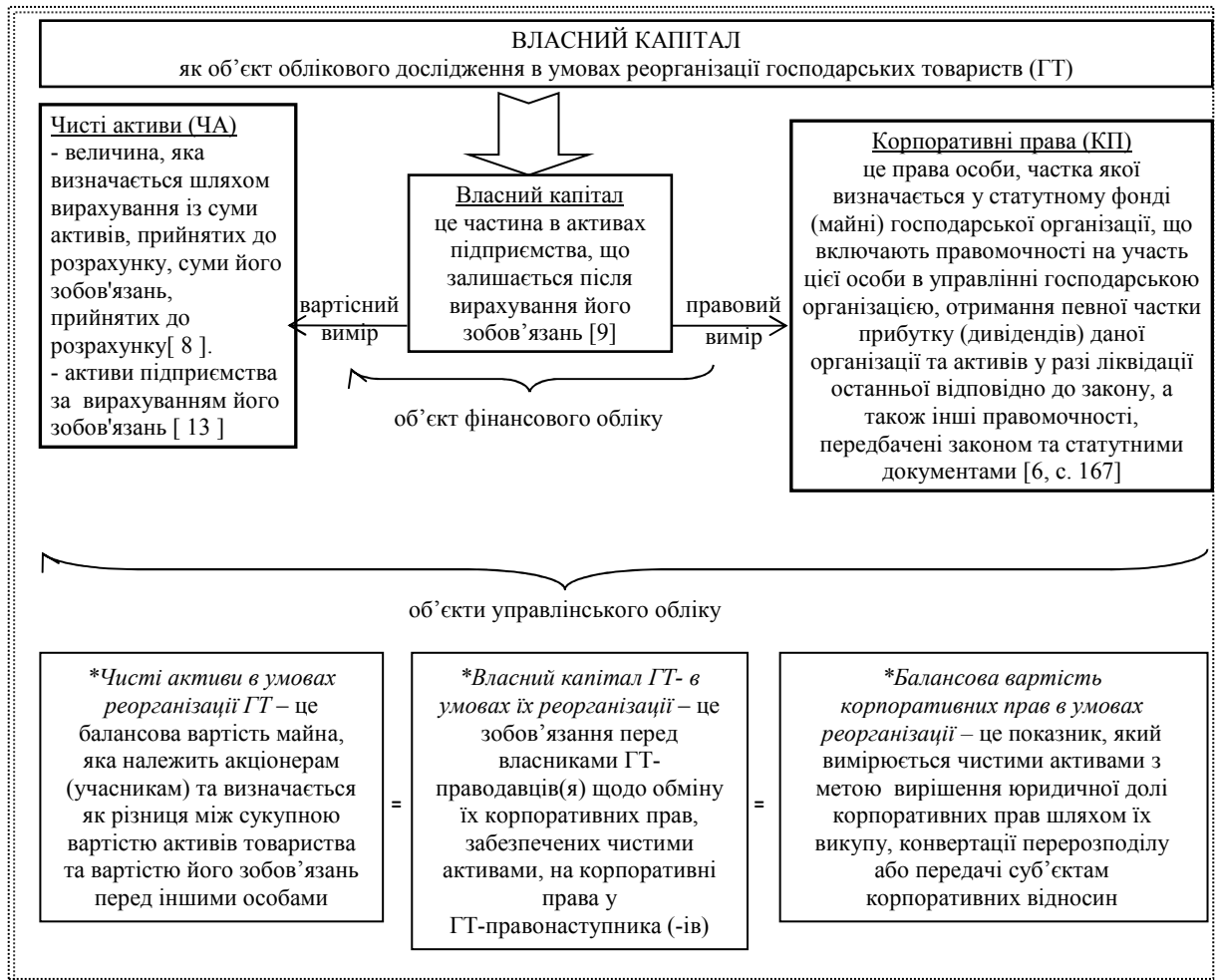
Висновки та перспективи подальших розвідок. За результатами проведеного дослідження сутності власного капіталу з метою визначення його об'єктом облікового дослідження в умовах реорганізації господарських товариств сформовані такі висновки і пропозиції:

- існуючі теоретичні положення щодо визначення власного капіталу відповідають його сутності в умовах безперервності функціонування облікової системи. Дослідниками приділено не достатньо уваги змісту власного капіталу в умовах, коли власники господарських товариств прийняли рішення щодо їх реорганізації, наслідком якої є припинення або виділ та вирішуються питання подальшого функціонування власного капіталу. Процес реорганізації господарських товариств, як одна із стадій їх життєвого циклу, виявляє специфічну природу власного капіталу та зумовлює пошук шляхів удосконалення методики підготовки облікової інформації щодо власного капіталу. За цих умов власний капітал потребує комплексного дослідження шляхом його вартісного виміру (чисті активи) та правового виміру (корпоративні права);

- для виконання завдань бухгалтерського обліку власного капіталу в умовах реорганізації господарських товариств: а) упорядковано структуру власного капіталу з метою визначення вартості чистих активів та корпоративних прав (номінальної, балансової вартості); б) доповнені визначення

чистих активів та корпоративних прав, які комплексно віддзеркалюють його сутність та виступають інструментами в операціях з власністю;

Довідка: * визначення, уточнені автором

Рис. 3. Комплексний підхід до сутності власного капіталу як об'єкта облікового дослідження в умовах реорганізації господарських товариств

- уточнено визначення власного капіталу в умовах реорганізації ГТ та представлено його як зобов'язання перед власниками ГТ-праводавців(я) щодо обміну їх корпоративних прав, забезпечених чистими активами, на корпоративні права у ГТ- правонаступника(ів). Розуміння власного капіталу в умовах реорганізації ГТ як специфічного зобов'язання, є необхідним для відображення в обліку того факту, що на визначену частку майна (активів) пред'явлені права власників цього товариства.

Наведене тлумачення власного капіталу дозволяє окреслити весь спектр розрахункових та облікових операцій з власним капіталом в умовах реорганізації ГТ та представити бухгалтерський облік власного капіталу інформаційною базою для управління власністю, що містить різні підсистеми обробки даних – фінансовий та управлінський облік. Так, уточнені визначення чистих активів та корпоративних прав в умовах реорганізації ГТ, обґрунтовують проведення операцій з власністю та забезпечують взаємозв'язок обліку власного капіталу з майновими інтересами акціонерів (учасників) в системі управлінського обліку.

Список використаної літератури:

1. Безкоровайна Л.В. Особливості обліку власного капіталу на підприємствах / Л.В. Безкоровайна // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 4. – С. 950–954.
2. Белоусов М.О. Бухгалтерський облік і контроль руху статутного капіталу : автореф. ... дис. ... канд. ек. наук : спец. 08.00.09 «бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / Белоусов Микита Олександрович. – Житомир, 2011. – 23 с.

3. *Бобяк А.* Бухгалтерський облік власного капіталу підприємств різних організаційно-правових форм : автореф. дис. ... канд. ек. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / *А.Бобяк*. – К., 2011. – 22 с.
4. *Бойко О.* Корпоративне управління в Україні / *О.Бойко, В.Посполітак* // *Пріоритети*. – 2004. – № 6. – С. 8–18.
5. *Варічева Р.В.* Бухгалтерський облік і аналіз формування та змін власного капіталу: організація й методика : автореф. дис. ... канд. ек. Наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / *Варічева Руслана Вікторівна*. – Житомир, 2012. – 21 с.
6. Господарський кодекс України / від 16.01.2003 р. – № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
7. *Камінська Т.В.* Концептуальні підходи до вартісного виміру капіталу в бухгалтерському обліку / *Т.В. Камінська* // *Бухгалтерський облік і аудит* ; Науково-практичний журнал. – 2010. – № 11. – С. 6–12.
8. Методичні рекомендації щодо визначення вартості чистих активів акціонерних товариств: Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17.11.2004 р. – № 485 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nssmc.gov.ua/law/12867>.
9. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» / Наказ Міністерства Фінансів України від 07.02.2013 р. – № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
10. *Нужна О.А.* Власний капітал сільськогосподарських підприємств: трактування, класифікація, структура / *О.А. Нужна* ; б. наук. пр. Луцького нац. тех. ун-ту // *наук. журнал / Економічні науки: Серія облік і фінанси*. – 2012. – Вип. № 9 (33). – Ч. 2. – 2012. – С. 498–507.
11. *Петренко Н.І.* Бухгалтерський облік і контроль операцій з руху пасивів підприємства: проблеми теорії, методології, практики : монографія / *Н.І. Петренко*. – Житомир : ЖДТУ, 2012. – 544 с.
12. *Пилипенко О.І.* Корпоративні права в системі бухгалтерського обліку: теорія, методологія, організація : дис. ... докт. ек. наук : 08.00.09 / *Пилипенко Олексій Іванович*. – Житомир, 2011. – 520 с.
13. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» / Наказ Міністерства фінансів України від 07.07.1999 р. – № 163 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99>.
14. Про затвердження Положення про порядок визначення вартості чистих активів інститутів спільного інвестування / Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 30.07.2013 р. – № 1336 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1444-13>.
15. Про акціонерні товариства / Закон України від 17.09.2008 р. – № 514-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
16. Про господарські товариства / Закон України від 19.09.1991 р. – № 1576-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1576-12>.
17. *Просвірина І.І.* Чистые активы: снова хотели как лучше? / *І.І. Просвірина* // *Финансовый менеджмент*. – 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.finman.ru/articles/2003/4/739.html>.
18. *Соколов Я.В.* Бухгалтерский учет в зарубежных странах : учебник / *Я.В. Соколов, Ф.Ф. Бутынец, Л.Л. Горецкая, Д.А. Панков*. – М. : Проспект, ТК Велби, 2005. – 664 с.
19. *Хмелевська А.В.* Власний капітал за атрибутами об'єкта бухгалтерського обліку / *А.В. Хмелевська, Г.М. Незборецька* // *Сталий розвиток економіки : Всеукраїнський науково-виробничий журнал*. – С. 192–194 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2011_2/192.pdf.
20. Цивільний кодекс України / Закон України від 16.01.2003 р. – № 435 – IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
21. *Швець В.Г.* Теорія бухгалтерського обліку : підручник / *В.Г. Швець* ; 3-тє вид., пероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 535 с.
22. *Шепелюк В.А.* Бухгалтерський облік і внутрішній контроль корпоративних прав: організація та методика : автореф. дис. ... канд. ек. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» (за видами економічної діяльності) / *В.А. Шепелюк*. – К., 2015. – 21 с.
23. *Щербакова Н.В.* Правове регулювання злиття та приєднання господарських товариств : автореф. дис. ... канд. юр. Наук : спец. 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» / *Щербакова Наталія Володимирівна*. – Донецьк, 2006. – 20 с.

References:

1. Bezkorovajna, L.V. (2015), "Osoblyvosti obliku vlasnogo kapitalu na pidpryjemstvah", *Global'ni ta nacional'ni problemy ekonomiky*, Vol. 4, pp. 950–954.
2. Bjelousov, M.O. (2011), *Buhgalters'kyj oblik i kontrol' ruhu statutnogo kapitalu: Author's abstract*, Zhytomyr, 23 p.
3. Bobjak, A. (2011), *Buhgalters'kyj oblik vlasnogo kapitalu pidpryjemstv riznyh organizacijno-pravovyh form: Author's abstract*, Kyiv, 22 p.
4. Bojko, O. and Pospolitalak, V. (2004), "Korporatyvne upravlinnja v Ukraini", *Priorytety*, No. 6, pp. 8–18.
5. Varicheva, R.V. (2012), *Buhgalters'kyj oblik i analiz formuvannja ta zmin vlasnogo kapitalu: organizacija j metodyka: Author's abstract*, Zhytomyr, 21 p.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), *Gospodars'kyj kodeks Ukrainy*, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
7. Kamins'ka, T.V. (2010), "Konceptual'ni pidhody do vartynogo vymiru kapitalu v buhgalters'komu obliku", *Buhgalters'kyj oblik i audyt: Naukovo-praktychnyj zhurnal*, No. 11, pp. 6–12.
8. National Securities and Stock Market Commission (2004), *Metodychni rekomendacii' shhodo vyznachennja vartosti chystyh aktyviv akcionernih tovarystv*, available at: <http://nssmc.gov.ua/law/12867>
9. The Ministry of Finance of Ukraine (2013), *Pro zatverdzhennja Nacional'nogo polozhennja (standartu) buhgalters'kogo obliku № 1 "Zagal'ni vymogy do finansovoi' zvitnosti"*, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>
10. Nuzhna, O.A. (2012), "Vlasnyj kapital sil'skogospodars'kyh pidpryjemstv: traktuvannja, klasyfikacija, struktura", *Zbirnyk naukovykh prac' Luc'kogo nacional'nogo tehničnogo universytetu. Ekonomichni nauky. Serija oblik i finansy*, No. 9 (33), Vol. 2, pp. 498–507.
11. Petrenko, N.I. (2012), *Buhgalters'kyj oblik i kontrol' operacij z ruhu pasyviv pidpryjemstva: problemy teorii', metodologii', praktyky*, ZhDTU, Zhytomyr, 544 p.
12. Pylypenko, O.I. (2011), *Korporatyvni prava v systemi buhgalters'kogo obliku: teorija, metodologija, organizacija: dissertation*, Zhytomyr, 520 p.
13. The Ministry of Finance of Ukraine (1999), *Pro zatverdzhennja Polozhennja (standartu) buhgalters'kogo obliku 19 "Ob'jednannja pidpryjemstv"*, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99>
14. National Securities and Stock Market Commission (2013), *Pro zatverdzhennja Polozhennja pro porjadok vyznachennja vartosti chystyh aktyviv instytutiv spil'nogo investuvannja*, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1444-13>
15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2008), *Pro akcionerni tovarystva*, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17>
16. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), *Pro gospodars'ki tovarystva*, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1576-12>
17. Prosvirina, I.I. (2003), "Chistye aktivy: snova khoteli kak luchshe?", *Finansovyy menedzhment*, available at: www.finman.ru/articles/2003/4/739.html
18. Sokolov, Ya.V., Butynets, F.F., Goretskaya, L.L. and Pankov, D.A. (2005), *Buhgalterskiy uchet v zarubezhnykh stranakh*, Prospekt, TK Velbi, Moscow, 664 p.
19. Hmelevs'ka, A.V. and Nezbovec'ka, G.M. (2011), "Vlasnyj kapital za atrybutamy ob'jekta buhgalters'kogo obliku", *Stalyj rozvytok ekonomiky*, pp. 192–194, available at: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2011_2/192.pdf
20. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), *Cyvil'nyj kodeks Ukrainy*, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
21. Shvec', V.G. (2008), *Teorija buhgalters'kogo obliku*, 3rd ed., Znannja, Kyiv, 535 p.
22. Shepeljuk, V.A. (2015), *Buhgalters'kyj oblik i vnutrishnij kontrol' korporatyvnyh prav: organizacija ta metodyka: Author's abstract*, Kyiv, 21 p.
23. Shherbakova, N.V. (2006), *Pravove reguljuvannja zlyttja ta pryjednannja gospodars'kyh tovarystv: Author's abstract*, Donetsk, 20 p.

ШУБЕНКО Єлизавета Сергіївна – асистент кафедри обліку і оподаткування Криворізького економічного інституту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Наукові інтереси:

- облік власного капіталу у підприємствах різних організаційно-правових форм.

Тел.: (096) 987–73–39.

E-mail: shubenko_es@kneu.dp.ua.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2016.